

INDISPENSABILITATEA INTERACTIVITĂȚII UMANE ÎN CONTEXTUL CRIZEI COVID-19¹

THE INDISPENSABILITY OF HUMAN INTERACTIVITY IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 CRISIS

<https://doi.org/10.53783/18572294.21.185.14>

CZU: 37.018.43

Andrei PERCIUN, *doctor în filosofie,*
Institutul de Istorie
undreaperciun@gmail.com

Rezumat

Acest articol este cât se poate de actual în contextul implementării regimului de lucru de la distanță și studiilor on-line. Faptul că te poți afla la lucru sau la ore într-un context casnic reprezintă un privilegiu deosebit. Cu toate acestea, nu putem trece cu vederea unele lacune ale acestui tip de experiență. În cazul predării, cunoștințele nu se pot interpreta ca o sumă de date ce așteaptă să fie livrate destinatarilor. Contextul social și interacțiunea umană relevă dimensiunea de sens al cunoștințelor, iar odată cu prinderea sensului – individul, iar în cazul procesului de învățare – studentul, care este în stare să înțeleagă rostul și aplicabilitatea cunoștințelor. Vivacitatea stratului de semnificații se menține implicit datorită interacțiunii dintre oameni. Exigența de a întreține o comunicare eficientă în regimul studiilor de la distanță reprezintă o adevărată provocare, în primul rând, pentru profesori. În aceste împrejurări profesorul riscă să devină un livrator de date și mai puțin un formator de sensuri.

Cuvinte-cheie: *pandemie, COVID-19, fenomenologie, interactivitate, intersubiectivitate, studii de la distanță, comunicare on-line, IA.*

Summary

This article is particularly relevant in the context of the implementation of remote work regime and online studies. The fact that you can be at work or in the classroom in a domestic context is a special privilege. However, we cannot overlook some of the shortcomings of this type of experience. In the case of teaching, we must not interpret knowledge as a sum of data that needs to be delivered to the recipient. Currently, the problem of information interference has almost disappeared. Knowledge is more than a sum of data. The social context and human interaction reveal the meaningful dimension of knowledge, and once the meaning is grasped - and in the case of the learning process the student - will be able to understand the purpose and applicability of knowledge. The vivacity of the layer of meanings is maintained due to the interaction between people. The requirement to maintain effective communication in the distance learning regime is a real challenge, first of all, for the teacher. In these circumstances the teacher risks becoming a data provider.

Keywords: *pandemic, COVID-19, phenomenology, interactivity, intersubjectivity, distance learning, online communication, AI.*

Obiectele ce alcătuiesc conținutul preocupărilor și grijilor noastre perene irecuzabil nu se reduc doar la învelișul natural al realității. Câmpul experienței noastre cotidiene nicidecum nu se încadrează într-o descriere plată și unilaterală, fapt prin care obiectele realității s-ar lipsi de posibilitatea de a fi mai mult decât sunt. E firesc,

¹ Articolul a fost elaborat în cadrul Proiectului 20.70086.1/COV Sustenabilitatea gândirii filosofice în societatea post pandemie (2020-2021) finanțat prin ANCD.

să ne întrebăm cu privire la sensul celui din urmă a lui *a fi* ca să ne clarificăm în ce mod acesta poate fi depășit. Așadar, ce avem în vedere de fiecare dată când spunem cu convingere apodictică că ceva *este*?

Mediile genuine ale practicilor umane sunt compuse din mai multe straturi ce impun diferite *moduri de întrebuințare* și, prin urmare, multiple moduri de *a fi*. Realitatea nu se limitează doar la un singur mod de *a fi*. Ne referim la diferite învelișuri atunci când spunem că ceva *este*. Cum ar fi posibil, de exemplu, să vorbim despre pipa lui Magritte că *ar fi* și nu *ar fi* în aceeași clipă. În ce sens ea este și nu este? Sau, mai exact, ce înveliș al realității indicăm atunci când afirmăm că ceea ce se vede *este* o pipă și ce alt înveliș al realității avem în vedere atunci când declarăm că aceasta nu *este* o pipă. Rezultă că într-un înveliș al realității ea *este* o pipă, iar în altul nu. Platon ne-ar sugera și ar face-o pe bună dreptate, faptul că manipulăm cu elementele sensibile și ideatice ale obiectului, ambele fiind consubstanțiale obiectului. Lucrurile devin puțin mai complicate din momentul în care pipa propriu-zisă este imitată și reîncadrată pe suprafața plată a unei picturi. Pipa nu va mai putea fi atestată într-o percepție originală în care ni s-ar dezvălui dimensiunea ei sensibilă și care, în cazul tabloului, va lipsi. Ceea ce rămâne prezent este forma ei – proprietățile pertinente – ce ne face s-o recunoaștem drept o pipă și nu o lingură. Deci, chiar și în lipsa ca atare a obiectului suntem în stare să identificăm și să *reanimăm* eidos-ul, forma și semnificația acestuia, conferindu-i pe această cale un statut incontestabil de *a fi* înțeles.

Obiectele experienței nu ne sunt străine, nu ne sperie și nici nu ne iau prin surprindere. La cel mai primar nivel este operată o simbioză ontică, din urma căreia, în funcție de *ce este ceva*, ne comportăm într-un fel anume. Din acest raport organic n-ar fi cazul să deducem nici o funcție privilegiată a omului luat cu tot instrumentarul său de asimilare și de adaptare cognitivă și nici una a obiectului, fără de care fluxul trăirilor umane s-ar izbi de o efectivă absență a sa și ar converge în nimic. Obiectul se arată în experiență, iar conștiința percepe în experiență. Disponibilitățile *fenomenale*, sensibile ale obiectului împreună cu predispozițiile intenționale ale conștiinței declanșează procedeul eliptic al corelării din care rezultă experimentarea pe învelișuri a lumii. Starea de claritate provocată de experimentarea straturilor de sens ale obiectelor din lume este trăită în cel mai firesc mod de noi oamenii. În acest context se întâmplă ceva de-a-dreptul ciudat, ce ține în mare măsură de maniera noastră de a ne focusa.

Nu încapă nici o îndoială că obiectele experienței noastre perene, în cel mai firesc mod, nu se reduc doar la un înveliș brut al realității, care, în cele din urmă, nu reprezintă învelișul cel mai privilegiat pentru domeniul vieții umane. Conceput să suplinească și să extindă câmpul de interpretare și înțelegere a realității naturale, apendicele culturii tinde să privilegieze sfera formală a semnificațiilor ce se atribuie obiectelor. În principiu, această temă este moștenită tocmai de la antici, a căror contribuție substanțială a ținut în primă instanță de relevarea acestor două straturi experiențelor ale obiectelor din lume. Raportul unicului și multiplului, realului și virtualului, eternului și efemerului, adevărului și falsului, formei și materiei, participării

și imitației își face loc aproape în toate discursurile filosofilor occidentali. Putem admite separarea acestor opoziții doar într-un context metodologic cu un scop analitic bine determinat. În contextul vital al omului, scindarea aspectului sensibil (estetic) al obiectului de stratul semnificațiilor sale are puține șanse de a se realiza. Complexitatea vieții umane constă în stratificarea obiectelor lumii. Cotidianul nu este compus din figuri geometrice precum cele ale triunghiului, pătratului sau cercului – fapt ce-l frapa profund pe Platon. Triunghiul nu reprezintă altceva decât pe sine. Nimic mai mult decât pe sine. Un triunghi va reprezenta mereu un triunghi. În virtutea acestui fapt, obiectele ideale de ordinul celor din matematică sau geometrie sunt simple în structura lor ontică. Neîncetata relație constantă dintre ceea ce este și ceea ce semnifică determină dimensiunea realității lumii. Obiectele *complexe* nu sunt reale, deoarece manifestă o anduranță slabă față de trecerea timpului. În această formulă, realitatea lumii nu se găsește în învelișul ei sensibil (material), ci în acel ideatic, definit ca o constantă eternă a lumii. Caracterul complex al obiectelor este evocat de o pereche minimă de factori consubstanțiali unui altuia. Prezența acestora presupune o corelare a actualității și a inactualității, darămite acestea cad sub incidența percepției și rațiunii; din care percepția este cea care se angajează în deschiderea aspectului dinamic al actualității din care rezultă efemeritatea lumii, iar rațiunea își asumă să lucreze cu aspectul eidetic al actualității ce scoate în prim plan eternul.

În ce măsură concepția ontologică a lui Platon poate fi reactualizată și integrată în noile realități pandemice? Ce ar avea în comun triunghiul lui Platon, IA-ul și raportul dintre Natură, Tehnică și stratul de semnificații ale vieții umane? Într-un articol recent [6] am identificat o afinitate structurală între natură și tehnică, mai precis modul similar al acestora de a se raporta la obiectele lumii. Stratul de semnificații prezent în sfera umanului este lipsit de relevanță în câmpul naturii și tehnicii, fapt ce duce la absența acestuia în totalitate în câmpul acestor două. Într-un serial-antologie de scurtă animație de la David Fincher și Tim Miller distribuit pe Netflix, intitulat *Dragoste, moarte & roboți*, există un episod în care este descrisă o lume post-apocaliptică în care rasa umană a fost ștearsă de pe fața pământului. *Trama* poveștii se leagă de trei IA-uri, ce se plimbă în calitatea unor turiști pe străzile unui oraș în care relativ recent au trăit o mulțime de oameni. În mai multe secvențe roboții se arată nedumeriți cu privire la sensul și întrebuițarea unor lucruri *umane*, precum ar fi caraghioasa minge de baschet. Acest exercițiu de imaginație scoate în evidență „surprinzătoarea” putere a sensului pentru conceperea realității de către om. În lipsa omului, tot ansamblul de semnificații de întrebuițare, de identificare și recunoaște efectiv este absent. Iar acest *erase* comprehensiv nu se datorează faptului că aceste date nu au reușit să fie înregistrate și digitalizate. Chiar dacă acestea au fost transpuse și reproduse cu exactitate pe un cloud încăpător, acest fapt, totuși, nu este suficient. Atributul cantitativ al datelor de cultură și civilizație umană ar fi insuficiente pentru o înțelegere adecvată ale acestora. Tabloul comprehensivității devine integrat odată cu punerea în scenă a atributului calitativ al interactivității. Spre deosebire de adevărurile eterne, relațiile vii sunt importante anume din cauza fluctuațiilor sale.

Asta nu ar trebui să însemne că acestea sunt completamente haotice. Interactivitățile nu schimbă datele, ci mai degrabă operează *cum*-urile ce se corelează cu acestea. În lipsa subiectului ce ar acționa după un *cum* anume însușit din capacitatea lui de a se raporta la alți subiecți nu va putea fi scos la suprafață nici un sens ca atare. Pe bună dreptate, nu prea vom găsi argumente pentru a susține incapacitatea unui IA, în prezent, dar în special într-un viitor apropiat, de a asimila și înțelege atuurile vieții umane. Indubitabil, pentru ca un IA să se apropie cât mai mult posibil de felul de a fi al omului, având la dispoziție toate resursele necesare pentru asimilare și înțelegere, trebuie să interacționeze cu subiecți umani, care, la rândul lor, vor interacționa cu el.

Factorul interactivității poate fi observat și în alte relații decât acelea care apar între om și IA, de exemplu relațiile dintre oameni și extraterestri. Modul în care ne imaginăm că ar trebuie să fie un extraterestru și în ce manieră ar trebui să ne raportăm la el poartă un caracter specific uman. La acest capitol nu prea suntem originali, făurindu-i chipul și comportamentul un pic diferit decât cel uman, din care ar reieși un extraterestru cu care se poate de găsit o limbă comună. Am putea merge mai departe și afirma că noi, cei din 2021, suntem *extraterestri* în raport cu predecesorii noștri. Parțial înțelegem sensul funcțional al unor obiecte din trecut – cum-ul și pentru ce-ul lor uneori este adus până la absurd. Nu e nevoie de alte exerciții de simulare mai sofisticate pentru a scoate la suprafață învelișul uman al obiectelor din lume. În locul roboților smart, înzestrați cu o inteligență avansată, se pot plasa oricare din generații premergătoare nouă. Nu e nevoie nici să născocim și să ne aducem în minte vietăți și entități „cu totul” diferite de noi. *Extraterestrii* suntem noi, cei din secolul XXI. Nu avem nici un motiv pertinent să teleportăm în proximitatea noastră spațio-temporală, în zona actualității noastre cea mai familiară, extraterestri din galaxii îndepărtate, care ajunși pe Terra vor rămâne profund marcați și în același timp nedumeriți de toate împrejurările noastre *firești*.

Strănepoții, nepoții, ba chiar și copiii se află, în fond, în rolul extraterestrilor sau roboților inteligenți în raport cu semnificațiile și valorile înaintașilor săi, ce condiționau un comportament specific și *normal* pentru stilul de viață al acestora. Deseori avem nevoie de explicații și clarificări suplimentare pentru a înțelege la ce bun servea un anumit obiect din viața bunicilor și străbunicilor noștri – un obiect de-a dreptul anodin și depășit de timp. O viață bizară dată uitării. Siegfried Kracauer descrie o situație în care nepoții sunt cuprinși de o ușoară stare de debusolare atunci când văd într-o fotografie veche pe bunica lor tânără [5]. Dezorientarea acestora vine din incapacitatea de a recunoaște și de a identifica semnificații ce s-ar apropia de propriul lor ansamblu de valori. Din momentul în care se declară solemn incompatibilitatea de sensuri, nepoții se lasă pătrunși de o puternică stare de amuzament provenită din nonsensul elementelor de epocă ce apar în fotografie. Asta facem, râdem de trecut dintr-un simplu motiv – că nu-l înțelegem și nu-i prindem sensul. Trecutul este privit prin optica sensurilor valabile în prezent, fapt ce-l face uneori caraghios. Care ar fi factorii ce condiționează și provoacă uitarea ce se produce într-o viață de om? Mai există oare persoane ce ar ține minte denumirile vechi ale străzilor din Chișinău? Probabil, că unii dintre noi nu-și mai aduc aminte de vremurile celea în care nu exista nici o interdicție

legată de fumatul în localuri și spații publice. Probabil, mulți dintre noi nu mai țin minte cum era viața fără smartphone și internet. Continua schimbare a semnificațiilor reprezintă un proces firesc prin care decurge viața unei societăți. Începuturile democratice ale societății Republicii Moldova, condiționate de destrămarea URSS, au relevat un ansamblu paradigmatic de semnificații noi ce s-au încetățenit în sfera socialului. Pe prin plan s-au plasat valori venite din Occident, astfel încât „Columb”, de această dată, își ducea drumul dinspre *noua lume* cu scopul de a revărsa lumină peste diverse chestii bizare și curioase, care ulterior au fost ușor asimilate fiind percepute cu încredere și transformându-se în norme pentru societatea noastră.

S. Kracauer a reușit să remarce faptul că pe mapamondul interbelic au încetat să mai existe locuri *exotice*. Iar atunci când analizează fenomenul turismului din acei ani, autorul ajunge la concluzia că elementul surprinzător al străinătății pur simplu dispăre [5]. Străinătatea nu mai e străină, deoarece călătorii nu fac altceva decât să-și schimbe locul, în timp ce stilul de viață și sensul de întrebuițare a obiectelor din acel mediu „nou” rămâne exact la fel ca și în locul din care au plecat. În actualele condiții ale globalizării e tot mai dificil să nu te poți orienta printre semnificațiile cotidiene ale diferitor societăți. Înțelegerea prealabilă aplică cea mai largă semnificație obiectului nou întâlnit. Obiectul *necunoscut* este deja cunoscut ca un obiect-necunoscut. În consecință suntem contemporani cu contemporanii noștri, iar acest truism provine din faptul că trăim în aceeași lume.

Dar în ce mod ar trebui să înțelegem termenii de „natură” și „lume”? Ce semnificație este investită în acești termeni? În studiul său consacrat evoluției concepțiilor filosofice asupra naturii, Robin George Collingwood diferențiază două concepte antice ce corespund respectiv cu două stiluri de abordare a conceptului de natură. După Collingwood „un european modern, dacă s-ar confrunta cu întrebarea „Ce este natura?” cel mai probabil ar transforma-o în întrebarea „Ce fel de lucruri există în lumea naturală?”, iar răspunsul ar fi în fapt o descriere a obiectelor ce fac parte din natură” [2, p. 76.]. Sensul recunoscut propriu și original al cuvântului natură se regăsește în ceea ce s-ar arăta că e *principiul*, cu alte cuvinte *sursa* ce corespunde cu un mod de a fi specific. Nu vom greși dacă vom spune că natura soarelui este de a fi luminos și cald, adică de a emana lumină și căldură. Natura din acest punct de vedere se determina drept o esență immanentă ce-i conferă obiectului o maniera specifică de a fi. Natura ca esență se dă ca o sursă – principiu – de manifestări firești. Actele ce rezultă dintr-o influență din exterior sunt asociate constrângerii și nu se potrivesc cu *natura* obiectului. Așadar, *natura* este implicită obiectului, făcându-l să fie așa cum este. În acest sens, natura într-adevăr devine o mamă. Corespunzător acestei abordări, am pute trasa o analogie cu triunghiul lui Platon. Natura nu etalează nimic mai mult decât esența de ființă a unui obiect.

Definiția sumativă a naturii în care este vizat întregul ansamblu de obiecte își adoptă sensul unui *mediu prielnic* în care aceste obiecte există și se manifestă. Această interpretare a naturii este mai aproape de sensul termenului grecesc „cosmos”, ce se traduce prin lumea în care se conține și se menține o ordine și în care sunt puse toate entitățile.

Comunitatea umană și viziunile pe care omenirea le-a formulat pe întregul parcurs al istoriei sale nu se pot reduce doar la o serie de propensiuni instinctive, determinate din timp ca esențe imanente și care ar determina comportamente specifice. Zona practicilor umane – cultura – aduce cu sine o imensă garnitură de semnificații ce se acoperă peste învelișul natural al ființei noastre. Obiectele primesc sensuri în rezultatul unor practici umane cotidiene. Tot ce este și tot ce este adăugat de om este în exclusivitate dedicat tot omului. Natura definită ca un mediu în care își fac apariția toate obiectele vizibile și invizibile în întregime îl vizează pe om afectându-l și dându-i material de gândit.

Fără îndoială, în natură mai există multe lucruri încă nedescoperite, însă faptul de a fi ascunse nu le anulează puterea reală pe care o exercită asupra omului. Este aproape imposibil de imaginat un obiect natural transpus dincolo de percepția și de înțelegerea umană ce ar fi lipsit totalmente de semnificații. Luând în considerație determinarea naturii drept principiu-sursă, ce face ca un obiect să fie ceea ce este, nimic mai mult, denotă ideea că natura non-umană nu are interior. Astfel încât semnificațiile nu sunt imanente acestor obiecte. Fernando Pessoa într-un poem ne confirmă aceeași idee:

Pentru că înțeleg Natura din exterior;

Și nu înțeleg Natura din interior.

Pentru că Natura nu are interior;

Dacă l-ar avea, ea n-ar mai fi Natură. [7]

Experiența lumii reprezintă o experimentare în straturi, unde puterea noastră de focusare, axându-se în primă instanță pe componentele eidetice ale lumii, este perturbată de ritmul fluctuațiilor *naturale*. Schimbarea axului de rotire a experienței scoate în prim plan stratul semnificațiilor funcționale. Nu avem și nu merită să contestăm faptul că trăim într-o lume brutală a cărnii și a lucrurilor opace ce ne afectează și pe care suntem incapabili s-o ignorăm. Ar fi cât se poate de normal ca noi să ne focusăm pe stratul sensibil al lumii. Ineluctabil lucrurile se derulează anume în acest mod – într-adevăr nu avem nici un motiv și chiar dacă l-am avea, oricum n-am avea cum să ocolim dimensiunea materială în care ne situăm cu toții ducându-ne traiul în cel mai obișnuit mod. În virtutea acestui fapt, această lume opalescentă se identifică cu stratul natural și fizicist al obiectelor ce servește în calitate de suport și suprafață pentru celălalt înveliș superior ce transcende dimensiunea materială a lucrurilor. Astfel, stratul material se dă drept trambulină pentru atenția conștiinței propulsată în stratul de semnificații de la înălțimea căruia obiectele devin transparente și explicite.

Afirmația că natura ar fi goală din interior nu este nicidecum lipsită de sens. Natura – luată drept o sumă totală de obiecte – se dă ca un mediu, dar și ca o sursă primordială în conformitate cu care fiecare obiect își are modul lui aparte de a exista. Platon s-ar fi arătat mulțumit de acest mod de a trata *natura*, în primă instanță din cauza că aceasta nu ascunde nimic și se etalează pe de-a-întregul fiind ceea ce este. Iar dacă cumva am putea admite o interioritate a obiectelor naturale dintr-un pretins punct de vedere al naturii, atunci domeniul interiorului sau ar corespunde principiu-

lui natural – definit ca sursă – sau ar reprezenta un loc lipsă ce urmează să fie umplut cu valori și semnificații umane. Și dacă cumva natura ar fi avut posibilitatea să ne spună ce crede despre foloasele obiectelor conținute în ea, atitudinea ei ar fi una plată și neutră, ba chiar una indiferentă.

Să încheșăm toate ideile relatate până aici într-o judecată concludentă pentru a vedea mai departe cum acestea ne pot ajuta să evaluăm adecvat contextele vieții ce se derulează actualmente în pandemie. Așadar, experiența mediului nostru cotidian este multilaterală și nu se limitează doar la o singură dimensiune, care o exclude pe alta. Prin urmare, în obiectele ce ne compun lumea se pot releva două straturi consubstanțiale și complementare. De cele mai multe ori, întâlnind un obiect, nu ne batem capul să-l separăm în dimensiunile sale materiale și ideile, adică în ceea ce *este* și ce *semnificație are*. Astfel, prind contur perspectiva naturală și cea umană (culturală) asupra lumii. Condiția umană scoate în prim plan învelișul semnificațiilor, ce servește drept cheie pentru înțelegerea lumii. Deci, ceea ce capătă o importanță majoră pentru om sunt sensurile ce-l ajută să înțeleagă. La fel de importante sunt straturile materiale, dar cu o mai puțină relevanță pentru înțelegere. Poate că exact din această cauză protagoniștii unor povești SF se raportează la unele entități non-umane, precum ar fi un *replicant*, un android, un extraterestru sau un robot înzestrat cu IA, ca la niște ființe, apropiate omului. Substratul natural, materia, din care sunt create aceste ființe nu ne împiedică să simpatizăm și să empatizăm cu o mașină a cărui comportament este atât de similar cu acel al omului. Uneori chiar uităm că avem de face cu o mașină superinteligentă. Acest fapt ar trebui să ne convingă că stratul eidetic și valoric primează în sfera socială. Sensul, din acest context, este ceva mai mult decât o simplă informație ce poate fi înregistrată și reprodusă. Ceea ce se adaugă sensului pe lângă încărcătura sa informațională este contactul nemijlocit întreținut de relațiile ce se stabilesc între oameni, dar și între oameni și IA.

Aristotel [1], în etica sa, merge pe o cale aferentă celei de aici, aducând argumente în favoarea abordării practice a virtuților. Comportamentele sociale corecte, evaluate pozitiv de marea majoritate a membrilor unei comunități, nu pot fi însușite doar prin informare ce ar prepune punerea la dispoziție a unor date din care s-ar afla ce este o virtute și care sunt modelele exemplare ale acesteia. Înțelegerea are loc prin cultivare și perseverare în experiență, iar această, la rândul ei, presupune ideea relaționărilor din care urmează cea a participației. Corectitudinea comportamentului vine ca un rezultat al corelării subiectului cu situația în care s-a pomenit și cu subiecții aferenți acestei situații. Dinaintea actului deliberativ al subiectului nu există nici o prescripție de comportament corect. Există doar condiția de a discerne pe calea rațiunii excesul și insuficiența actului care urmează să fie săvârșit. Judecarea după situație și experiență reflectă gradul de performanță etică al părților implicate ce contribuie la formarea în timp a înțelepciunii practice. Prin urmare, *cum-ul* și *pentru ce-ul* datelor actelor etice este prelevat dintr-o relație continuă cu lumea. Alături de Aristotel, ajungem la aceeași idee a importanței stratului de semnificații pentru înțelegerea și cunoașterea lumii, semnificații ce se atestă în experiența corelării cu ceilalți în diverse contexte de viață.

Cât de importantă este relația pentru cunoaștere și înțelegere pentru constituirea realității umane putem afla și din multiple studii realizate în ultimii ani în domeniul tehnologiilor interactive pentru arte performative. Bunăoară, instalația *I am here*, gândită de tânărul artist Dorin Cucicov, relevă o experiență interactivă inițiată de o prezență umană care pune în mișcare o oglindă vie, care, de fapt, este un computer [3]. Cel din urmă se lasă *afectat* de aportul uman, ce declanșează o mișcare specifică ce apare sub forma unor lumini pe un ecran. Fiecare interacțiune umană, care poate fi interpretată și ca o intervenție, schimbă în continuu dimensiunea și mișcarea obiectului digital. Ceea ce ar trebui să conteze în cazul acestei instalații artistice este interacțiunea vie ce are loc între om și o mașină capabilă să acționeze în funcție de modul în care se comportă o persoană vie ce-i apare în față. Fluxul animărilor nu e stabilit din timp de un algoritm, ceea ce face ca mișcărilor să fie spontane și imprevizibile și perceput ca un *feedback*.

De asemenea, tema stratului eidetic nu ocolește nici problema realității obiectelor întreținute în corelarea noastră cu lumea. În ce măsură ar trebui să fim siguri dacă un obiect întâlnit în experiență este real sau ireal? Această întrebare devine și mai actuală, și mai acută în condițiile de izolare și de lucru de la distanță impuse de necesitatea de a preveni răspândirea virusului COVID-19. Prin urmare, în ce măsură putem miza pe intransigența conceptului de realitate în condițiile comunicării on-line? Luând în calcul prezența slabă a interacțiunii și a intersubiectivității, cât de eficiente sunt studiile de la distanță? Care sunt șansele ca cineva scos din contextul aulelor universitare să însușească, printr-o înțelegere bună, esența unei teorii sau a unui conceptii?

Este greu de prevăzut finalul dialogurilor duse pe marginea unui oarecare subiect, controversale și dezbaterile în care se suprapun și se combat mai multe perspective, semnificații și idei, deoarece acestea sunt operate într-un mediu viu de interacțiune, ceea ce solicită prezența efectivă și, deci, realitatea actorilor implicați în actul comunicativ. Experiența celuilalt și obținerea unui grad permisiv al realității lumii sunt strâns legate între ele. Din această punere la un loc comun – comunicarea – rezultă interactivitatea, ce contribuie la consolidarea sentimentului realității. Ce se întâmplă atunci când această interacțiune se mută într-o zonă virtuală on-line? Experimentarea celuilalt într-un spațiu virtual se transformă într-o confruntare delicată legată de credibilitatea epistemică, fapt din care pot izvorî îndoieli cu privire la calitatea de adevăr și gradul de realitate atribuit acestei experiențe. O analiză temeinică a conceptului de realitate o găsim la Christian Ferentz-Flatz în eseul său *Zece teze despre realitate în videochat* [4]. Ideea realității este surprinsă de Ch. Ferentz-Flatz în mai multe etape într-un demers fenomenologic ce se axează pe o serie de concepții elaborate de Edmund Husserl.

În constituirea fenomenologică a realității sunt implicați mai mulți factori odată. Aflăm că în interpretarea lui Husserl realitatea obiectelor ca atare nu se percepe, chiar dacă percepția sensibilă este luată drept criteriu pentru determinarea realității sau irealității unui obiect. Dintr-un punct de vedere strict fenomenologic percepția sensibilă ne confruntă direct cu *fantoma* obiectului real. Aceasta reprezintă forma

spațială și temporală a obiectului completată de însușirile ei sensibile. În această accepțiune realitatea propriu-zisă a obiectului nu ne apare direct în percepție. Cu toate acestea, o depistăm vădit atunci când realitatea obiectului devine o funcție a *interdependenței*. Acest fapt semnifică că obiectele se pun în relație cu circumstanțele sale. Așadar, din prezența brută în percepție – act impresional – nu se poate deduce realitatea obiectului. În ceea ce privește actele de tip reproductiv, acestea corespund cu reprezentarea în amintire în care este operată prezența sau absența credinței epistemice ce se aplică ambelor tipuri de acte. Într-adevăr, una dintre condițiile de cultivare a credinței epistemice sunt impresiile originale. Atunci când ne raportăm la un obiect în percepție, suntem capabili să-i schimbăm poziția printr-o ușoară manipulare, astfel ar trebuie să luăm act de realitatea acestui obiect. Nu toate obiectele pot fi supuse manipulării, există și obiecte la care nu suntem în stare să *ajungem cu mâna*. Aceste obiecte neresponsive nu se pot scoate din sfera obiectelor reale. Realitatea acestor obiecte *fantomă* se bazează pe interdependența lor cu contextul lor imediat fiind integrate în câmpul lor cauzal. Soarele, luna, muntele, dar și secvențele dintr-un fel servesc drept exemple pentru acest tip de obiecte fantomă neresponsive. Raporturile de apartenență ale acestor obiecte rămân încă problematice, din cauza că aceste obiecte sunt dissociate de propriul nostru context imediat de experiență. Activitățile noastre chinestezice nicidecum nu le determină vreo schimbare. Ch. Ferentz-Flatz ne aduce la cunoștință că aprehendarea realității se reduce la *interactivitate* și nu doar la o simplă cauzalitate obiectivă. Din această cauză, obiectele fantomă sunt aprehendate mai întâi de toate grație faptului că nu răspund adecvat la încercările noastre de a interacționa cu ele [4, p. 133].

Cum stau lucrurile atunci când percepem o imagine fotografică, filmică sau una realizată pe unul din canalele de comunicare virtuală? Impresia rămâne valabilă, în timp ce obiectele acestor experiențe corespund în esența lor cu ceea ce s-a numit aici obiect fantomă. Acesta fiind motivul pentru care obiectele de acest gen își obțin calificativul de a fi reale grație interactivității și intersubiectivității. Un *obiect fantomă* nu corespunde unor parametri spațio-temporali adecvați, fiind scoase din realitatea lui *aici și acum*. Totuși, în cazul imaginilor video din cadrul comunicărilor on-line dimensiunea actualității nu este neglijată. Mai mult decât atât, este ușor de remarcat că actorii din contextul comunicării on-line se comportă corespunzător actelor aplicate reciproc unui altuia. În fond, obiectul perceput se află în relație cu noi și, totodată, cu circumstanțele sale, ceea ce-i determină realitatea. Realitatea obiectului fantomă este dedusă dintr-un demers negativ aplicat asupra incompatibilității contextelor ce se confruntă, de exemplu, în cazul experienței filmice. Aici sunt puse la împreună două ansambluri de obiecte ce nu se pot afecta unul pe altul. Elementele contextului spectatorilor din sală nu influențează în nici un fel derulările cauzale din secvențele filmice. În condițiile contemporane ale dezvoltării tehnologice, obiectele fantomă variază după tip și intensitate în funcție de modul în care acestea devin responsive sau se accesează în timp real, încadrându-se, astfel, într-o clasă ontologică intermediară. Asemenea obiecte sunt jocurile video, care satisfac necesitatea responsivității

sau comunicările virtuale în regim live care împlinesc cerința împărtășirii unor parametri temporali identici. Această analiză este în mod deosebit de actuală în contextul implementării regimului de lucru de la distanță și studiilor on-line. Procesul de asimilare, înțelegere și aplicarea a noilor cunoștințe are doar de câștigat dintr-un punct de vedere logistic. Faptul că te poți afla la lucru sau la ore într-un context casnic reprezintă un privilegiu deosebit. Cu toate acestea, nu putem trece cu vederea peste niște momente lacunare ale acestui tip de experiență.

În cazul predării, nu ar fi binevenit să interpretăm cunoștințele ca o sumă de date ce necesită să fie livrate la destinatar. În prezent problema bruiajelor de transmitere a informațiilor aproape că a dispărut. Cunoștințele reprezintă ceva mai mult decât o sumă de date. Contextul social și interacțiunea umană relevă dimensiunea de sens al cunoștințelor, iar odată cu prinderea sensului – individul, iar în cazul procesului de învățare – studentul, care va fi în stare să înțeleagă rostul și aplicabilitatea cunoștințelor. Vivacitatea stratului de semnificații se menține implicit datorită interacțiunii dintre oameni. Exigența de a întreține o comunicare eficientă în regimul studiilor de la distanță reprezintă o adevărată provocare, în primul rând, pentru profesor.

O comunicare eficientă începe de la un mediu în care persoanele interacționează unii cu alții. Lucrurile devin mai complicate din momentul în care această interactivitate dispare, iar comunicarea, în consecință, devine unilaterală. În aceste împrejurări, profesorul devine un livrator de date și mai puțin un formator de sensuri. Realizate după acest scenariu de eliminare a responsivității și interactivității, comunicările on-line în regim real își pot pierde statutul ontologic special.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Aristotel. Etica Nicomahică. București: IRI, 1998. 393 p.
2. Collingwood R. G. Ideea de natură. O istorie a gândirii cosmologice europene. București: Herald, 2012. 303 p.
3. Cucicov D. I am here. <https://proiectb.org/index.php/project/gg/> (accesat 08.04.2021)
4. Ferentz-Flatz Ch. Filmul ca situație socială. Eseuri fenomenologice. Cluj: Tact, 2018. 256 p.
5. Kracauer S. Ornamentul maselor. Cluj: Tact, 2016. 427 p.
6. Perciun A. Rezistența naturii prin tehnică – interpretarea filosofică a fotografiei la Siegfried Kracauer (I). În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2019, nr.2 (180), p.178.
7. Pessoa F. The keeper of flocks – XXVIII. <http://www.foolishpoet.com/2018/02/18/the-keeper-of-flocks-xxviii-2/> (accesat 08.04.2021)